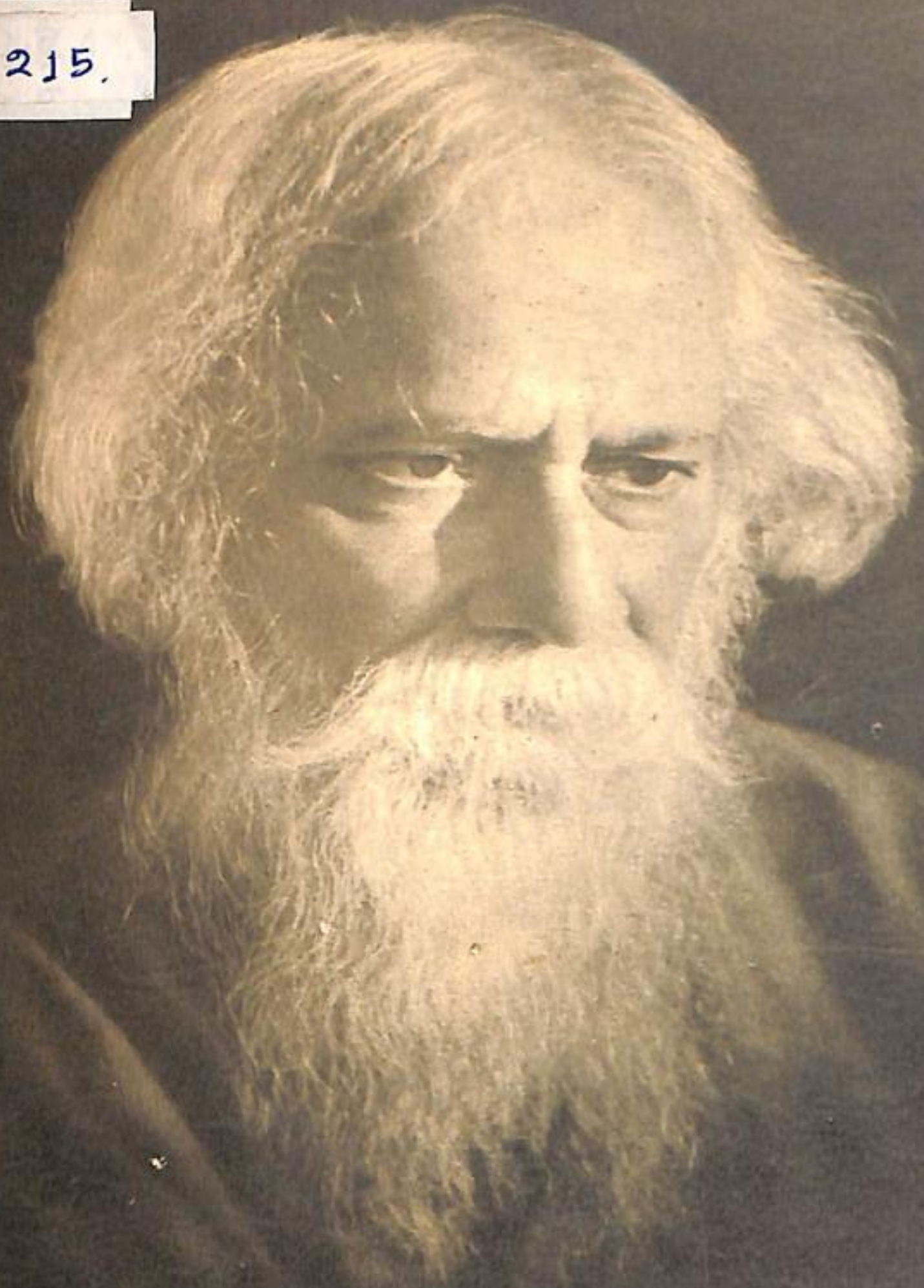

5, 3. 215.

আমার কবি

আমাৰ কৰি

লেখিকা

লীলা মজুমদাৰ

অনুবাদক

যোগেশ দাস

সাহিত্য অকাদেমী

নতুন দিল্লী

আমাৰ কৰি

উত্তৰ কলিকতাত মানুহেৰে ভৰপূৰ পুৰণি আলিবাট এটা আছে : সেই আলিয়েদি ট্ৰাম, মটৰ বাছ, মটৰ গাড়ী, ম'হৰ গাড়ী, ঠেলা গাড়ী আৰু ইমান মানুহ অহা-যোৱা কৰে যে তাক লিখি অন্ত কৰিব নোৱাৰি। আলিটোৰ দুয়ো ফালৰ ঘৰবোৰ ইটোৰ লগত সিটো প্ৰায় লগা-লগি ; মাজত মুকলি ঠাই অকণো নাই। এই বাটটোৰপৰাই আন এটা সৰু আলি ওলাইছে ; কেইটামান ঘৰ, এটা সৰু মন্দিৰ, আকৌ দুটা ঘৰ পাৰ হৈ সেই আলিটো ডাঙৰ পদূলি এটাত শেষ হৈছে।

পদূলিৰ জপনাখনৰ সমুখত শাৰী শাৰী থিড়িকী আৰু দীঘল দীঘল বেলুকনি থকা তিনি-মহলীয়া এটা ঘৰ। প্ৰায় নব্বৈ বছৰৰ আগতে বৰষুণৰ দিনত ক্ষীণ, বগা ল'ৰা এটিক তাত থিয় হৈ একান্ত মনে আলিটোলৈ চাই থকা দেখা গৈছিল। সেই বৰষুণৰ দিনত ঘৰুৱা শিক্ষকজন পঢ়াবলৈ নাহে—ল'ৰাজনে মনে মনে তাকেই আশা কৰিছিল। কিন্তু যথা সময়ত ছাতি এটাৰে আত্মৰক্ষা কৰি শিক্ষক-জন যে আলিটোৰ কেৰুৰিটোত ওলাবহি—সি নিশ্চিত।

সেই শিশুটিৰ নাম ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ। ঘৰত অৱশ্যে সকলোৱে বৰি বুলি মাতে। আলিটোৰ নাম হৈছে দ্বাৰকানাথ ঠাকুৰ লেন ; পুৰণি বাটটো কলিকতাৰ প্ৰধান পথ চিৎপুৰ।

ঘৰটো হৈছে যোৰাসাঁকোৰ ঠাকুৰ পৰিয়ালৰ পিতৃ-পিতামহৰ। এবিধামান মাটি জুৰি বহু বছৰৰপৰা ঘৰটো সেই ঠাইতে আছিল—মানুহ আদৰা কোঠা, লগুৱা-লিগিৰীৰ ঘৰ, আইদেউহঁতৰ বুলনি, ব্যায়ামাগাৰ, অফিচ, ঘোৰাশাল, চোতাল, পুখুৰী আদি বহু বাসস্থানেৰে ভৰপূৰ আছিল। কেৰাণী, আশ্ৰিত-জন, বহুৱা, কচোৱান, দাবোৱান, পণ্ডিত, লগুৱা, আলহী আৰু অচিনাকি মানুহেৰে ঠাইডোখৰ ঠাই খাই আছিল।

ঠাইডোখৰ ইমান আহুল-বহল হোৱা হেতু আজীৱন তাত থকা সত্বেও লৰাটিয়ে তাৰ চাৰিচুক ভালকৈ দেখা নাছিল। ঠাইডোখৰ আচৰিত; এই থি'তে অকমান চোতাল, সৌ-খি'তে আকৌ এটা ঘোপমৰা আন্ধাৰ কোঠালি, তাৰ কাষেদি ঠেক একা-বেকা খটখটী এটা ওপৰৰ কোনো অজ্ঞাত ঠাইলৈ উঠি গৈছে, তাত হয়তো আছে ধুনীয়াকৈ সজোৱা এটা ডাঙৰ হল-ঘৰ, ক'ৰবাত হয়তো সঙ্গীত নাইবা নাট্যাভিনয়ৰ আখৰা নাইবা কোনোবা সম্মানিত অতিথিৰ কথোপকথন বহু বাতিলৈকে চলি আছে।

এই সকলোবোৰৰ মাজত সৰু লৰাটো ডাঙৰ-দীঘল হৈছিল। তেওঁৰ ওপৰত আছিল তেৰ জন ককায়েক আৰু বায়েক, তলত আছিল ভায়েক এজন, ভায়েকজনৰ এবছৰীয়াতে মৃত্যু হৈছিল।

সেই কালত ঠাকুৰ পৰিয়াল আছিল সমাজৰ নেতৃস্থানীয়, জাতত ব্রাহ্মণ আৰু সংস্কৃতি তথা বিদ্যাৰ ক্ষেত্ৰত আন সকলোতকৈ বহু দূৰ আগবঢ়া। বন্ধগণীলসকলে পিৰালী ব্রাহ্মণ বুলি তেওঁলোকক অৱশ্যে হয় জ্ঞান কৰিছিল; কিয়নো তেওঁলোকৰ উপৰিপুৰুষসকলে মুছলমানসকলৰ সৈতে সামাজিক আদানপ্ৰদানেৰে নিজৰ জাতক দূষিত কৰা বুলি প্ৰবাদ আছে। ববীন্দ্ৰনাথৰ ককাদেউতাকক সকলোৱে বজা দ্বাৰকানাথ বুলি মাতিছিল; তেওঁ ধন-মানৰ কাৰণে অকল ভাবতবৰ্ষতে নহয়, ইউৰোপতো প্ৰখ্যাত হৈছিল। তেওঁতকৈ খ্যাতিমান আছিল ববীন্দ্ৰনাথৰ দেউতাক দেৱেন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ; বিদ্যা-বুদ্ধি আৰু ঋষিতুল্য চৰিত্ৰৰ কাৰণে তেওঁ মহৰ্ষি বুলি জনাজাত হৈছিল।

ঠাকুৰ পৰিয়াল সঁচাকৈয়ে এসময়ত বৰ চহকী আছিল। তেওঁলোকৰ বিৰাট জমিদাৰী আছিল। যোৰাসাঁকোত থকা ঘৰটো সজাইছিল দ্বাৰকানাথৰ ককাদেউতাকে। তাৰ পিচত যদিও তেওঁলোকৰ অৱস্থা বেয়া হৈছিল অৱশিষ্ট থকাখিনিও নিচেই সামান্য নাছিল। সেয়ে হলেও ববীন্দ্ৰনাথৰ ল'ৰাকালটো পৰিয়ালৰ আন ল'ৰা-ছোৱালীৰ দৰে বৰ অনাড়ম্বৰ ভাৱেই গৈছিল। জাৰ কালিও তেওঁ

সাধাৰণ কপাহী কাপোৰ-কানি পিন্ধিছিল আৰু বহু বছৰলৈকে জোতা-মুজা দেখাই নাছিল; তেওঁৰ আহাৰো সাধাৰণ আছিল।

এই জীৱন সৰল আৰু কঠোৰতাৰ আছিল যদিও ঘৰখনত অন্যান্য অগ্ৰজসকলৰ চলন-ফুৰণৰ পৰিৱেশত হলে সজীৱতা পৰিলক্ষিত হৈছিল; মাত্ৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰহে তাত স্থান নাছিল। কেতিয়াবা গীতৰ এটা কলি অথবা অভিনয়ৰ এফাকি বচন ওপঙি আহি তেওঁলোকৰ কাণত পৰি তেওঁলোকৰ আনন্দ আৰু ঔৎসুক্য বঢ়াইছিল। সংঘম শিক্ষাৰ সেইটো এটা ভাল উপায়েই আছিল।

ল'ৰাকালৰ ছুৱাৰ-দলি পাৰ হ'ল কি নহ'ল, বৰিক তিৰোতা মানুহৰ যত্নৰপৰা অঁতৰাই চাকৰৰ হাতত গতাই দিয়া হ'ল; তেতিয়াৰ দিনত সেইটো সকলো ধনী ঘৰৰ নিয়ম আছিল। চাকৰে ববীন্দ্ৰনাথৰ খোৱা-বোৱাৰো তদাৰক কৰিছিল; বাতিহে মাত্ৰ তেওঁ মাকৰ কোঠাত শুবলৈ গৈছিল; আৰু তেতিয়াই বুঢ়ীআইতাকৰ মুখৰপৰা সাধুকথা শুনিছিল। চাকৰৰ হাতত তেওঁ বহু কষ্ট পাৰ লগীয়া হৈছিল—পিছত ল'ৰাকালৰ কথা সোঁৱৰোতে তেওঁ তাক চাকৰতন্ত্ৰ বুলিছিল।

এটা চাকৰে নিজৰ বন্ধু-বান্ধৱক লগ ধৰিবলৈ যাব পৰাকৈ বৰিৰ চাৰিওফালে চক্ৰমাটিৰে ঘূৰণীয়াকৈ আঁক মাৰি দিছিল; তাৰ পিছত ভয় খুৱাইছিল যে সেইটো পাৰ হৈ আহিলেই তেওঁৰ বিপদ হব। এই দৰে ল'ৰাটো এটা বন্ধ কোঠাৰ ভিতৰত একে ঠাইতে ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টাকৈ বহি থাকিব লগা হৈছিল। ভাগ্যে ওচৰতে এখন থিড়িকী আছিল, সেই পিনেদি তেওঁ বাহিৰত থকা এটা পুখুৰী আৰু তাত গা ধুবলৈ অহা মানুহবোৰ আৰু পাবত থকা এজোপা বড় গছ দেখা পাইছিল। পিছলৈ এই সকলোবোৰৰ স্মৃতি তেওঁৰ গঢ় আৰু পঢ় বচনাৱলীত মুঞ্জৰি উঠিছিল।

ল'ৰাটিৰ দুজন সঙ্গী আছিল, এজন ককায়েক আৰু এজন ভাগিনিয়েক; দুয়ো তেওঁতকৈ অলপ ডাঙৰ। তেওঁলোক স্কুললৈ গলেই, গাড়ীখনে তেওঁলোকক লৈ যোৱা দেখিলেই, বৰিয়েও যাবলৈ

কন্দা-কটা লগাইছিল। বুজাই-ববাই শান্ত কবিব নোৱাৰি তেওঁৰ
যক্ৰা শিক্ষক জনৰ খং উঠিছিল আৰু ঠাচ কৰে চৰ মাৰি অভিলাপ
দি কৈছিল যে এনে এটা দিন আহিব যিদিনা স্কুলৰপৰা গুচি
আহিবলৈ তেওঁ ইয়াতকৈও বেছি কন্দা-কটা কবিব। পিছত ঠিক
সেয়ে হ'লগৈ।

স্কুলখন তেওঁৰ বন্দীশাল যেন লাগিছিল। এটা আপচু কোঠালিৰ
ডেস্কত বান্ধ খাই থাকিবলৈ তেওঁৰ অসহ্য লাগিছিল আৰু সেয়ে সদায়
পলাবলৈ বাট বিচাৰি আছিল। তিনিটা বিভিন্ন স্কুলৰ সোৱাদ
লোৱাৰ পিছত অৱশেষত তেওঁ স্কুললৈ যাবলৈকে এৰিলে। তেওঁৰ
অভিভাৱকসকল বিবক্ত হ'ল; ৰবিব একো নহবগৈ বুলি তেওঁলোকে
দুখ কৰিলে।

স্কুললৈ যাবলৈ বেয়া পাইছিল যদিও শিকিবলৈ তেওঁৰ আগ্ৰহ
নোহোৱা নহয়। দবাচলতে তেওঁ পুৰাবপৰা গধূলিলৈকে খাটিছিল,
প্ৰথমে এঘণ্টা মালয়ুজ, তাৰ পিছত বঙালী, সংস্কৃত, বুৰঞ্জী, ভূগোল,
বিজ্ঞান, স্বাস্থ্যবিধি, সঙ্গীত, চিত্ৰাঙ্কন আৰু পিছলৈ ইংৰাজীও
শিকিছিল। তেওঁৰ মগজু আছিল তীক্ষ্ণ, যিহকে শিকোৱা হৈছিল
তৎক্ষণাত তাকেই শিকি লব পাৰিছিল। মাত্ৰ এটা স্কুলত আৱদ্ধ হৈ
থাকিবলৈ আৰু বাধ্য হৈ শিকিবলৈ তেওঁ ভাল নেপাইছিল। আন
হাতে স্কুলত দিনটোৰ কিমানখিনি সময় যে নেযায়!

এঘাৰ বছৰ হওঁতে তেওঁৰ লগুণদিয়নি পতা হয়। তেতিয়া
অনিচ্ছা সত্ত্বেও খুবোৱা মূৰটো লুকুৱাবলৈ তেওঁ ফুলবছা টুপী এটা
পিন্ধিব লগা হ'ল; তাৰ পিছত অৱশ্যে দেউতাকৰ সৈতে আনন্দ
মনেৰে হিমালয়লৈ ফুৰিবলৈ গ'ল। প্ৰথমে তেওঁলোক পশ্চিম
বঙ্গৰ বোলপুৰলৈ গ'ল; তাৰ ওচৰতে নিজান আৰু ধ্যানৰ কাৰণে
মহৰ্ষিয়ে শান্তিনিকেতন নিৰ্মাণ কৰিছিল। এই ভ্ৰমণতে দেউতাকে
তেওঁক সংস্কৃত, ইংৰাজী আৰু জ্যোতিৰ্বিজ্ঞানত শিক্ষা দিলে আৰু লগে
লগে তেওঁ দায়িত্বপূৰ্ণ ভাৱে দেউতাকৰ কাম-বন কৰিবলৈ শিকিলে।
পৃথিৱাজৰ পৰাজয় সম্বন্ধে পাছত নাটক এখনো তেওঁ লিখিলে।

কিমান সৰুৰেপৰা এই উদীয়মান কৱিজে স্বদেশৰ ভাগ্যৰ বিষয়ে
চিন্তা কৰিছিল সেই কথা এই বচনাৰপৰাই প্ৰমাণ হয়।

কেইমাহমানৰ পিছত উলটি অহাত সকলোৱে তেওঁৰ মাজত
স্পষ্ট পৰিবৰ্ত্তন লক্ষ্য কৰিলে; তেওঁ আৰু আগৰ শিশুটি হৈ থকা
নাছিল; যদিও স্কুললৈ যাবলৈ তেওঁ তেতিয়াও বেয়া পাইছিল।

পিছৰ বছৰত তেওঁ মাকক হেৰুৱালে, কিন্তু মাকৰ অভাৱ পূৰ
কৰিছিল দেউতাক, ককায়েক, বায়েকহঁতৰপৰা পোৱা স্নেহে। সেই
মবমৰ অন্ত নাছিল। এই সময়ৰপৰা এপাহি ফুলৰ দৰে তেওঁৰ
কৱি-প্ৰতিভা লাহে লাহে বিকশিত হবলৈ ধৰিলে।

পোন্ধৰ বছৰমান বয়সত ককায়েক আৰু তেওঁলোকৰ বন্ধু-
বান্ধৱে আয়োজন কৰা হিন্দু জাতীয় সভা এখনত তেওঁ স্বৰচিত
দেশপ্ৰেমমূলক কৱিতা এটা আবৃত্তি কৰে।

“বনফুল” নামেৰে এটা দীঘল কাহিনীমূলক কৱিতা আৰু মধ্যযুগৰ
বৈষ্ণৱ-কৱিসকলৰ অনুকৰণত “ভানুসিংহৰ পদাৱলী” বুলি নিজে
নামকৰণ কৰা প্ৰখ্যাত গীতি-কৱিতা এলানিও তেওঁ লিখে। ভানু
তেওঁৰ ছদ্মনাম (যাব অৰ্থ ৰবি); ব্ৰজভাষাত লিখা এই ধুনীয়া
কৱিতাবোৰ কেবাশ বছৰৰো আগৰ বিখ্যাত কৱি ভানু সিংহৰে ৰচনা
বুলি বহুতে বিশ্বাস কৰিছিল। আচল কথা জনাজাত হোৱাত ইমান
ধুনীয়া কৱিতা কম বয়সীয়া ল'ৰা এটাই লিখিব পাৰে বুলি তেওঁলোকে
বিশ্বাস কৰিবলৈ টান পালে।

ৰবীন্দ্ৰনাথ এজন ভাল অভিনেতাও আছিল আৰু ককায়েক আৰু
তেওঁলোকৰ বন্ধু-বান্ধৱে লিখি প্ৰযোজনা কৰা নাট্যাভিনয়ত অংশও
গ্ৰহণ কৰিছিল। ই আছিল ৰাজহুৱা মঞ্চত তেওঁ নিজৰ নাটকত
অভিনয় কৰাৰ কেইবছৰমান আগৰ কথা।

সৰুৰেপৰা সঙ্গীতত তেওঁৰ মন বুৰ গৈ আছিল; তেওঁৰ কণ্ঠস্বৰো
শুৱলা আছিল। নিচেই কম বয়সৰপৰা তেওঁ গান লিখি, সেইবোৰত
নিজে সুৰ দি সুৱদি মাতটোৰে গাই শ্ৰোতাসকলক মুগ্ধ কৰিছিল।
গোটেই জীৱন তেওঁ অলেখ ধৰণৰ গীত, স্তুতিগীত, প্ৰকৃতিৰ প্ৰশংসা-

মূলক কবিতা, স্বদেশপ্রেমৰ গান, বিভিন্ন উদ্দেশ্যৰ গান লিখে—উচ্চ-
স্তৰৰ ইমানবোৰ গান আজিলৈকে কোনো কৰিয়েই লিখা নাই।

এবাৰ ববীন্দ্রনাথে নিজে বচনা কৰা “নয়ন তোমাৰে পাইনা
দেখিতে” বোলা ধুনীয়া স্তুতি-গীতটি গোৱা শুনি দেউতাক গভীৰ-
ভাবে মুগ্ধ হৈ কৈছিল, “আমাৰ দেশৰ শাসক নিজৰ মানুহ হোৱা হলে
কৱিক নিশ্চয় পুৰস্কৃত কৰিলেহেতেন। বৰ্তমান অৱস্থাত মই তোমাক
সামান্য উপহাৰহে দিব পাৰিম।” এই বুলি কৱিক তেওঁ ধনৰ
মোনা এটা দিলে।

এই দৰে এই শিশু কৰিয়ে লাহে লাহে নিজকে ভৱিষ্যৎ
জনসাধাৰণৰ কৱি স্বৰূপে গঢ়ি তুলিবলৈ প্ৰস্তুত হ’ল। অৱশ্যে
তেওঁৰ অগ্ৰজসকলে ল’ৰাক ডাঙৰ-দীঘল কৰা এইটো পন্থা নহয় বুলি
অনুভৱ নকৰাকৈ নাছিল। তেওঁ স্কুল-কলেজৰ পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈ
ডাঙৰ চৰকাৰী চাকৰিত সোমাব লাগিব—এয়ে আছিল তেওঁলোকৰ
ইচ্ছা। তেওঁ এজন ডাঙৰ বিষয়া নাইবা বেৰিষ্টাৰ হব এই আশাত
উচ্চ শিক্ষাৰ কাৰণে তেওঁক ইংলণ্ডলৈ পঠোৱা হ’ল। তেতিয়া
তেওঁৰ বয়স আছিল ষোল বছৰ।

বিলাতলৈ গৈ কৰিয়ে আনন্দ মনেৰে তাৰ সামাজিক জীৱনত
জপিয়াই পৰিল, বহু লোকৰ লগত তেওঁ পৰিচিত হ’ল, নাচ-গানত
যোগ দিলে, ইঠাই সিঠাই চাই ফুৰিলে। সেই সময়ত ইংলণ্ডৰপৰা
ঘৰলৈ লিখা “ইউৰোপ প্ৰবাসীৰ পত্ৰ” নামৰ চিঠিৰ সংকলনৰপৰা
কিমান বুদ্ধি আৰু সাৱধানতাবে ডেকা কৰিয়ে বিলাতৰ মানুহৰ আচাৰ-
ব্যৱহাৰ লক্ষ্য কৰিছিল সেই কথা জানিব পাৰি। কিন্তু পঢ়া-শুনা
শেষ হোৱাৰ পূৰ্বেই ১৮৮০ চনত তেওঁক ঘৰলৈ ঘূৰাই অনা হ’ল।

দেশলৈ উলটি অহাৰ পিছতে তেওঁ “ৰামায়ণ” মহাকাব্য লিখি
মহাকৱি হোৱা, একালৰ দশ্যু-চৰ্দাৰ বাল্মীকিৰ কাহিনী বৰ্ণাই “বাল্মীকি
প্ৰতিভা” নাম দি এখনি ধুনীয়া গীতি-নাট্য লিখে। পিছৰ কালত
কৰিয়ে বহুতো গীতি-নাট্য লিখে। পিছৰ জীৱনত তেওঁ গীতি-নৃত্য-
নাটিকাও লিখে।

পুনৰ তেওঁক বিদেশলৈ পঠাবলৈ চেষ্টা কৰা হ’ল; কিন্তু সি বৃথা
হ’ল। ইতিমধ্যে ডেকা কৱি প্ৰখ্যাত হৈ উঠিছিল। ইতিমধ্যে “সাক্ষ্য
সঙ্গীত” আৰু “প্ৰভাত সঙ্গীত” নামৰ তেওঁৰ দুখন কবিতাৰ পুথি উচ্চ
প্ৰশংসিত হৈছিল। সূৰ্য্যৰ তাপত বৰফ গলাৰ পিছত আনন্দ-
উছাহেৰে পানীবোৰ ছিটিকি পৰাৰ কথা ডেকা কৰিয়ে “নিৰ্বাৰেৰ
স্বপ্নভঙ্গ” কবিতাত বৰ্ণাইছে; এই কবিতাৰ কথা কৱিৰ নিজৰ ক্ষেত্ৰতো
সত্য; কৱিৰ হৃদয়-নিজৰা এতিয়া উপচি পৰিল, সেই নিজৰা কৱিৰ
গোটেই জীৱন জুৰি বৈ থাকিব।

সকল’ৰা-ছোৱালীৰ কাৰণে লিখা তেওঁৰ প্ৰথম কবিতা “বিষ্টি
পড়ে টাপুৰ টুপুৰ” প্ৰায় এই সময়ৰ বচনা। পিছলৈ ল’ৰা-ছোৱালীৰ
কাৰণে তেওঁ “শিশু”, “শিশু ভোলানাথ” আদি বহুতো কবিতা আৰু
গল্প লিখে।

তাৰ পিছৰ কেইবছৰত কৰিয়ে সমগ্ৰ ভাৰত ভ্ৰমণ কৰে। বাইশ
বছৰ বয়সত যুগালিনী দেৱীৰ সৈতে তেওঁৰ বিয়া হয়; বিয়াৰ কিছু
দিনৰ পিছতে আকৌ এবাৰ ইংলণ্ডলৈ যায়। এই সময়তে তেওঁ
কেইবাখনো বিখ্যাত পুথি, এখন ল’ৰা-ছোৱালীৰ উপন্যাস (“ৰাজৰ্ষি”)
লিখে—এই খনকে পিছলৈ তেওঁ “বিসৰ্জন” নামৰ এখন সুন্দৰ
নাটকত পৰিণত কৰে; এই নাটকত দেৱতাৰ সন্তুষ্টিৰ অৰ্থে জীৱক
বলি দিয়াটো কিমান নিষ্ঠুৰ আৰু কেনে মূৰ্খামি সেই কথা দেখুৱা
হৈছে। এই দৰে পুখুৰীৰ ভেটফুলৰ দৰে এটাৰ পিছত এটাকৈ
গল্প আৰু কবিতাই তেওঁৰ অন্তৰত ৰূপ ললে।

তেওঁ যে অকল ডাঙৰ কৰিয়েই নহয়, এজন ভাবুক আৰু
সংস্কাৰকো—সেই কথা মানুহে লাহে লাহে বুজিব পাৰিলে। অৱশ্যে
কাকতে পত্ৰই নিৰ্দয়ভাৱে তেওঁক সমালোচনা কৰা শত্ৰুও যে নাছিল
এনে নহয়। নবীন লেখক এজনে সহজ, সুন্দৰ বঙালী ভাষাত
নতুন নতুন কথা নতুন নতুন ভঙ্গীত কবলৈ আৰু পুৰণি প্ৰথা পৰিত্যাগ
কৰিবলৈ যে সাহ কৰিব—এইটো তেওঁলোকৰ সহ্য হোৱা নাছিল।
অৱশ্যে এই ডেকা কৱিৰ মন আছিল সতেজ, তেওঁ অপবাদলৈ কাণ

নিদিছিল বৰং তেওঁৰ সেই সতেজ মনে নিৰ্ভীকভাৱে নিজৰ পথেৰে
আত্মপ্ৰকাশ কৰিছিল।

ডেকা কৰিয়ে প্ৰাচীন আৰু অৰ্বাচানৰ উৎকৃষ্টখিনি বিচাৰিছিল।
তেওঁৰ কাচিৎহে বিস্মৃতি ঘটিছিল; ঘৰৰ লিগিৰীজনী বা কোনোবা
মাছমৰীয়াৰ মুখবপৰা কেতিয়াবাই শুনা ভূত বা বাঘ নাইবা ঘৰিয়ালৰ
আচৰিত কাহিনী বহু বছৰৰ পিছত তেওঁ মনত পেলাইছিল। সাহিত্য
সৃষ্টিৰ সমল এয়েই—গাঁৱৰ মানুহৰ সিবে সিবে বৈ থকা কাহিনীৰ
সোঁতেই।

দেশক তেওঁ গভীৰভাৱে, অপৰিসীমভাৱে ভাল পাইছিল।
দেশৰ আদৰ্শক, বাইজৰ ভাষা আৰু বিছাক তেওঁ সন্মান কৰিছিল।
লগে লগে য'ৰ পৰাই নাহক লাগে, জ্ঞানৰ তেওঁ আদৰ কৰিছিল;
বিজ্ঞান আৰু চিন্তাৰ স্বাধীনতাত সমল যোগোৱাৰ কাৰণে পাশ্চাত্যক
সন্মান কৰিছিল।

কালক্ৰমত তেওঁৰ পাঁচটি সন্তান হ'ল; ই কম দায়িত্বৰ কথা
নহ'ল। নিজে স্কুলত পঢ়া দিনৰ দুখ সুৰুৰি তেওঁ ল'ৰা-ছোৱালীক
ঘৰতে শিক্ষা দিয়াৰ দিহা কৰিলে।

দেউতাকে ভাব দিয়া মতে পৰিয়ালৰ সা-সম্পত্তিৰ তদাৰক কৰি-
বলৈ তেওঁ উত্তৰ আৰু পূব বঙ্গ আৰু উড়িষ্যাৰ গাওঁ অঞ্চলত বহু বাৰ
ঘূৰি পকি ফুৰিব লগাত পৰিছিল। পূব বঙ্গইদি বৈ যোৱা গঙ্গাক
পদ্মা বোলে; সেই নদীৰ 'হাউছ-ব'টত' তেওঁ নৈপৰীয়া জীৱনৰ বহল
ছবি, মাটিৰ মানুহৰ সবল সুখ-দুখৰ ছবি দেখা পাইছিল।

এই দৰেই তেওঁ বঙ্গ দেশৰ গাওঁ আৰু খেতিয়কসকলৰ জীৱনক
নিবিড় ভাৱে জানিব পাৰিলে। এই সময়ত লিখা ধুনীয়া চুটি-গল্প-
বোৰ এই নিবিড়তাবে ফল। গ্ৰাম্য ভাৱতৰ সমস্তাৱলী সম্পৰ্কে
তেওঁৰ হৃদয়ঙ্গমতা আৰু কৃষক তথা গ্ৰাম্য-শিল্পীৰ কল্যাণৰ বাবে
তেওঁৰ গভীৰ উদ্বেগতাও এই প্ৰত্যক্ষ সংস্পৰ্শৰপৰাই উদ্ভূত। শিক্ষা
বিষয়তো তেওঁৰ মনত লাহে লাহে নতুন ভাবৰ উদয় হ'ল: প্ৰাচীন
কালৰ আশ্ৰমৰ আৰ্হিত ল'ৰা-ছোৱালীক সবল আৰু গ্ৰাম্য পৰিবেশত

যেন প্ৰকৃতিৰ কোলাতহে, ডাঙৰ-দীঘল কৰিব লাগে। অৱশেষত
শান্তিনিকেতনত তেওঁ নিজৰ ইচ্ছানুসাৰে এটা শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠান গঢ়ি
তুলিলে। ইয়াৰ কাৰণে তেওঁ বহুতো ত্যাগ কৰিব লগীয়া হৈছিল;
পুৰীত থকা তেওঁৰ ঘৰটো বেচি দিলে, তেওঁৰ পৰিবাৰে অয়-অলঙ্কাৰ
এৰি দিব লগা হ'ল। এই দৰে স্কুল খন ১৯০১ চনৰপৰা আৰম্ভ
হ'ল। সময়ত গৈ এই সৰু স্কুল খনেই বিশ্বভাৰতী নামেৰে বিশ্ব-
বিদ্যালয়ত পৰিণত হ'ল।

সেই সময়ত কৰিয়ে নিজে পঢ়ুৱাইছিল, তেওঁৰ পৰিবাৰে ঘৰৰ
তদাৰক কৰিছিল, সকলোৱে দুটা ইটাৰ ঘৰ আৰু কেইটামান মাটিৰ
জুপুৰীত বাস কৰিছিল। শ্ৰেণী বহুওৱাবলৈ কোনো কোঠা নাছিল।
এতিয়াৰ দৰেই শ্ৰেণী বহুওৱা হৈছিল গছৰ তলত।

লাহে লাহে কেইজনমান প্ৰতিভাশালী বন্ধুৱে তেওঁৰ লগ
ললেহি; এক সপোনৰ আদৰ্শত তেওঁলোকে সকলো ঐহিক কৃত-
কাৰ্য্যতাৰ আশা পৰিহাৰ কৰি আহিল। ছাত্ৰৰ সংখ্যা বাঢ়িল,
বিভিন্ন শিক্ষা পদ্ধতিৰ বিষয়ে পৰীক্ষা চলোৱা হ'ল। স্কুলখন সমৃদ্ধ
হবলৈ ধৰিলে।

স্কুলৰ মাছুল আছিল নামমাত্ৰ, শিক্ষকসকলে কম দৰমহাতে কাম
কৰি দিছিল, আহাৰ আৰু কাপোৰ-কানি আছিল নিতান্তই সৰল আৰু
সকলোৱে শুদা ভাৰিবে চলিছিল। তথাপি আনন্দৰ অভাৱ নাছিল।
শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ সম্পৰ্ক আছিল স্নেহৰ, মানসিক বিকাশৰ সুবিধা
আছিল প্ৰচুৰ।

পুথিগত শিক্ষাই সকলো নাছিল; বাগিচা কৰা, শাৰীৰিক চৰ্চ্চা
আৰু খেল-ধেমালি, সমাজ সেৱা, প্ৰকৃতিৰ অধ্যয়ন আৰু উপভোগ,
আৰু কলাৰ চৰ্চ্চা আছিল এই শিক্ষাৰ অংশ।

জীৱন কঠোৰ কিন্তু আনন্দপূৰ্ণ আছিল। স্কুলৰ পইচাৰ অভাৱ
সদায় আছিল। নিজৰ যিখিনি আছিল প্ৰায় গোটেইখিনিকে
কৰিয়ে উচৰ্গা কৰিছিল, বন্ধুসকলে পুঁজি সংগ্ৰহ কৰিছিল; যেনে-
তেনে জোৰা মৰা হৈছিল।

স্কুল স্থাপনৰ মাত্ৰ এবছৰতে কৰিয়ে তেওঁৰ পৰিবাৰক হেৰুৱালে। এতিয়া নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ “মাতৃ”ৰ ভাৱ লবলৈয়ো তেওঁ বাধ্য হ'ল। ইয়াৰ ফলত তেওঁ ল'ৰা-ছোৱালীৰ বিষয়ে ধুনীয়া কবিতাবোৰ লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰে।

১৯০৩ আৰু ১৯০৭ চনৰ ভিতৰত পৰা দিনবোৰ দুখজনক। এজন এজনকৈ কৰিয়ে তেওঁৰ দ্বিতীয়া কন্যা বেণুকা, পূজনীয় দেউতাক আৰু নুমলীয়া লৰা শমিক হেৰুৱালে। পাৰিবাৰিক জীৱনৰ দুখ বেদনাই যে কৰিক কোনোপধ্যেই নিৰাশ বা তিত্ত কৰা নাছিল সেই কথা এই কেইবছৰত বচনা কৰা উচ্চ স্তৰৰ গ্ৰন্থসমূহেই প্ৰমাণ কৰে। পৰিয়ালটোৰ মুৰব্বীৰূপে যদিও তেওঁ তেওঁৰ সকলো কৰ্তব্য পালন কৰি গৈছিল তথাপি পাৰিবাৰিক জীৱনৰ বান্ধোনত তেওঁ **সবছৰ কাল** থাকিব লগা নহল। তাৰ সলনি তেওঁ স্বদেশৰ কামত আত্ম-নিয়োগ কৰিলে, দেশৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ নেতা হৈ পৰিল। বঙ্গ-ভঙ্গ আন্দোলনৰ বিৰুদ্ধে তোলা প্ৰতিবাদ আৰু জাতীয় শিক্ষাৰ আন্দোলনত তেওঁ সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণ কৰিলে।

দেশক মহান কবি তুলিব পৰা যি কোনো বিষয়তে তেওঁৰ উৎসাহ-উদ্দীপনা আছিল যদিও সক্ৰিয় ৰাজনীতিৰ ধামধুমীয়াৰ লগত তেওঁ কিন্তু খাপ খাব নোৱাৰিছিল। তেওঁ ৰাজনৈতিক উগ্ৰতা বা সামাজিক গোড়ামিৰ সৈতে কেতিয়াও সন্ধি কৰিব নোৱাৰিছিল। সেই কাৰণে কিছু দিনৰ পিছত ৰাজনীতিৰপৰা আঁতৰি আহি গঠনমূলক ক্ষেত্ৰত অক্লান্ত ভাৱে দেশৰ সেৱা কৰিবলৈ ধৰিলে। শিক্ষামূলক বা সামাজিক ক্ষেত্ৰৰ কাম তেওঁ যিহকে নকৰক তেওঁৰ সাহিত্য সেৱা চলি থাকিল। তেওঁৰ অশান্ত কাপৰপৰা নিজৰিল কবিতা, গীত, উপন্যাস আৰু নাটক। এই সময়তে তেওঁ “গীতাঞ্জলি”ৰ বিখ্যাত কবিতাবোৰ আৰু আমাৰ আজিৰ ৰাষ্ট্ৰীয় সঙ্গীত “জন-গণ-মন” বচনা কৰে। তেওঁৰ জীৱনৰ প্ৰথম পঞ্চাশ বছৰত মূল্যবান ফল লাভ হয় যদিও প্ৰকৃত খ্যাতি আহিবলৈ তেতিয়াও বাকী।

কৰিয়ে জীৱনত এঘাৰ বাৰ বিদেশলৈ গৈছিল। ১৯১২ চনত

ইংলণ্ড ভ্ৰমণত তেওঁ বহুতো প্ৰখ্যাত বৃটিছ লেখক, শিল্পী আৰু চিন্তাবিদৰ সংস্পৰ্শলৈ আহে; বিখ্যাত কবি ডব্লিউ-বি ইয়েটছ আৰু শিল্পী বথেনষ্টেন তেওঁৰ বিশেষ সমাদৰ কবোঁতাসকলৰ ভিতৰত অন্যতম। তেওঁলোকে কৰিক নিজৰ কিছু গীত আৰু কবিতাৰ ইংৰাজী ভাঙনি প্ৰকাশ কৰিবলৈ উৎসাহ দিলে। “গীতাঞ্জলি” পুথিৰ অনুবাদে বিদেশী পঢ়ুৱৈ সমাজক বৰকৈ মুগ্ধ কৰিলে আৰু লগে লগে কৰিক কৰিলে বিশ্বৰ সৰ্বোচ্চ আৰু আটাইতকৈ আকাঙ্ক্ষিত নোবেল বঁটাৰ অধিকাৰী। এই বঁটাৰ লগত দিয়া ধনৰ পৰিমাণ আছিল এক লাখ কুৰি হেজাৰ টকা; গোটেইখিনি ধন তেওঁ শান্তিনিকেতনৰ পঢ়াশালিক দান দিলে, গাৱৰ মানুহে কম স্তুতত ঋণ লব পাৰিব বুলি টকা খিনি এটা গাৱলীয়া সমবায় বেঙ্কত খটুৱালে। এই দৰে তেওঁ তেওঁৰ পঢ়াশালি আৰু তেওঁৰ অতি প্ৰিয় খেতিয়কসকল উভয়কে সহায় কৰিলে।

বঙ্গদেশৰ গাওঁবোৰলৈ নতুন জীৱন অনাৰ কথা কৰিয়ে বহুত দিনৰপৰাই চিন্তা কৰিছিল। অৱশেষত শান্তিনিকেতনৰপৰা এমাইল-মান আঁতৰৰ সুকল নামৰ গাৱঁত তেওঁৰ আঁচনিৰে ৰূপ ললে; তাত তেওঁ গাওঁ-পুনৰ্গঠন সম্বন্ধীয় প্ৰতিষ্ঠান এটা পাতি নাম দিলে শ্ৰীনিকেতন। উন্নত শস্ত্ৰ লাভৰ বৈজ্ঞানিক পদ্ধতি আৰু স্থানীয় হস্তশিল্পৰ উন্নয়ন সম্পৰ্কে পৰীক্ষা চলোৱা হ'ল; এই পৰীক্ষা সেই ঠাইত এতিয়াও চলাই থকা হৈছে। শিক্ষা আৰু সাহিত্যিক উন্নয়ন সম্পৰ্কীয় তেওঁৰ আদৰ্শ কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ ওলোৱা শান্তিনিকেতন আৰু শ্ৰীনিকেতন হৈছে দুটা ভগ্নী-প্ৰতিষ্ঠান। কবিৰ দিনবোৰ ব্যস্ততাৰ মাজত অতিবাহিত হৈছিল। কবি বিশ্ববিখ্যাত হ'ল যদিও তেওঁ শান্তিনিকেতনত থাকি ল'ৰা-ছোৱালীক শিক্ষা দিয়েই থাকিল। তেওঁৰ সাহিত্য চৰ্চ্চাই নতুন উছাহ পালে আৰু তেওঁ ধুনীয়া ধুনীয়া কবিতা আৰু গদ্য বচনাৰ সৃষ্টি কৰিলে! এইবোৰে বঙালী সাহিত্যত নতুন পথ মুকলি কৰিলে। এই সময়তে গান্ধীজীৰ লগত কবিৰ ব্যক্তিগত ঘনিষ্ঠতা বাঢ়ি উঠিল। ১৯১৫ চনৰ আগ ভাগত

গান্ধীজীয়ে শান্তিনিকেতন পৰিদৰ্শন কৰে ; তেতিয়া গান্ধীজীৰ দক্ষিণ আফ্ৰিকাস্থ ফিনিগ্গ আশ্ৰমৰ ছাত্ৰসকল শান্তিনিকেতনত আছিল।

১৯১৫ চনত কৰিক বৃটিছ চৰকাৰে 'নাইট' উপাধিৰে সন্মানিত কৰিছিল। কিন্তু ১৯১৯ চনত পঞ্জাবৰ জালিয়ানৱালাবাগত বহু সংখ্যক নিৰস্ত্ৰ আৰু নিৰ্দোষ ভাৰতীয়ক হত্যা কৰা ঘটনাৰ দুখ, লাভ আৰু খঙত কৰিয়ে সেই উপাধি বৃটিছ ভাইচৰয়লৈ ওভতাই পঠালে। এখন চিঠিত তেওঁ দেশবাসীৰ প্ৰতি কৰা অন্যায়েৰ বিৰুদ্ধে সাহসিকতাৰে প্ৰতিবাদৰ ধ্বনি তুলিলে। এই খন অস্বণীয় চিঠি।

এঘাৰ বাৰৰ বিদেশ ভ্ৰমণত কৰিয়ে পৃথিৱীৰ প্ৰায় সকলো দেশলৈকে গৈছিল, বাছিয়া সমন্বিতে ইউৰোপ, দুই আমেৰিকা মহাদেশ, চীনদেশ, জাপান, মালয়, য়ৰ, ইৰাণ, মধ্য প্ৰাচ্যৰ নান ঠাইলৈ তেওঁ গৈছিল। বিশ্বৰ যিমানেই তেওঁ দেখিছিল সিমানেই বেছিকৈ অনুভৱ কৰিছিল যে বিভিন্ন দেশৰ মানুহৰ মাজত বন্ধুত্ব আৰু চিন্তাৰ বিনিময় নহলে বিশ্বত শান্তি স্থাপিত হ'ব নোৱাৰে।

এই আদৰ্শ সন্মুখত লৈ শান্তিনিকেতনত ১৯২১ চনত তেওঁ বিশ্বভাৰতী বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰতিষ্ঠা কৰে। বিশ্বৰ বিভিন্ন দেশৰ বিদ্যা সংস্কৃতিৰ প্ৰতিভাসকল ইয়াত একত্ৰিত হ'ব, এয়ে আছিল তেওঁৰ একাৰ হেপাহ। ইয়াৰ মূলমন্ত্ৰ স্বৰূপে কৰিয়ে সংস্কৃত কৰিতা এফাঁকি গ্ৰহণ কৰিলে : যত্র বিশ্বম্ ভৱন্তি একনিদম্।

বিৰাট কৰ্মশক্তি লৈ তেওঁ উপজিছিল আৰু জীৱনৰ অন্তিম সময়লৈকে তেওঁ কঠোৰ শ্ৰম কৰি গ'ল। কৰিসকল কল্পনা-বিলাসী বুলি মানুহে কিয় কয়? প্ৰায় সত্তৰ বছৰৰ বুঢ়া বয়সত—যি সময়ত সাধাৰণ মানুহে কৰ্তব্য শেষ হ'ল বুলি ভাবে—কৰিয়ে এটা নতুন উদ্দীপনাপূৰ্ণ কামত হাত দিলে। তেওঁ ছবি আঁকিবলৈ ধৰিলে আৰু এনে আশ্চৰ্য্যজনক ছবি আঁকিলে যে সেইবোৰ দেখি গোটেই বিশ্ব বিস্ময়ত অভিভূত হ'ল।

তেওঁ ছবি আঁকিছিল অন্তৰৰ প্ৰেৰণাৰে ; তেওঁ এক মুহূৰ্ত্ত অপব্যয় কৰিব নোৱাৰিছিল। হাতত যিহকে পাইছিল তাতেই

আঁকিছিল ; যি কোনো বস্তুৰেই আঁকিছিল ; ছবি-অঁকা কাগজ নেপালে পুৰণি আলোচনীৰ বেটুপাততে আঁকিছিল ; ব্ৰাহ আৰু পেইণ্টৰ সলনি তেওঁ কলম আৰু চিয়াহীকে ব্যৱহাৰ কৰিছিল ; এই দৰেই তেওঁ দুহেজাৰবোৰ অধিক ছবি আঁকে ; সেইবোৰ বিচিত্ৰও, ধুনীয়াও।

১৯৩০ চন আহিল। ইতিমধ্যে কৰিক বিশ্বই স্বীকৃতি দান কৰিছে। সন্মান আৰু প্ৰশংসাত আগুত হৈ বঙ্গদেশৰ বাইজে কৰিব সপ্ততিতম জন্মদিৱস বিৰাট উৎসাহ-উদ্দীপনাৰে পালন কৰিলে। বহু সভা-সমিতি, নাট্যাভিনয়, তেওঁৰ ছবিবোৰৰ এখন প্ৰদৰ্শনী, বিশেষ বিশেষ প্ৰকাশন, বক্তৃতা প্ৰদান হ'ল। দূৰ বিদেশৰপৰা অতিথিবৃন্দ আহিল, নানা দেশৰ কবি সাহিত্যিকে শুভেচ্ছা পঠালে।

এই উৎসৱৰ মাজতে মহাত্মা গান্ধী আৰু অন্যান্য জাতীয় নেতা-সকলক বন্দী কৰা হ'ল বুলি বাতৰি আহিল। কৰিয়ে গভীৰ আঘাত পাই তৎক্ষণাত উৎসৱ বন্ধ কৰি দিলে।

সেয়া ১৯৩১ চনৰ কথা। সেই সময়ত গোটেই বিশ্বতে একমাত্ৰ গান্ধীজীৰ বাহিৰে ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ নিচিনা সাৰ্বজনীন ভাৱে সন্মানিত লোক আৰু নাছিল।

বছৰবোৰ বাগৰি গ'ল। সেইবোৰ আছিল কঠিন দিন। দেশ-খন তেতিয়া আছিল মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত হোৱা স্বাধীনতাৰ বিৰাট আন্দোলনৰ মাজত। গোটেই বিশ্ব জুৰি পশুশক্তিৰ দৈত্যস্বৰূপ ফেচিবাদ আৰু নাজিবাদে মূৰ দাঙি উঠিছিল আৰু মানুহৰ অধিকাৰক গ্ৰাস কৰিবলৈ ভাবুকি দিছিল। কৰিয়ে বিচৰা আৰু বিশ্বাস কৰা সকলোখিনিকে ভৰিৰে মোহাৰি পেলোৱা হৈছিল। তেওঁৰ কাৰণে এইটো সঁচাকৈয়ে যন্ত্ৰণাদায়ক হৈছিল। তাৰ সৈতে লগ লাগিছিল বয়স আৰু ভগ্নস্বাস্থ্যৰ কষ্ট। কিন্তু শেষলৈকে কৰিয়ে মানুহৰ ভবিষ্যতত বখা বিশ্বাসৰ ধ্বজা উৰাই ৰাখিছিল। তেওঁৰ ভালেমান শেষ কথাই এই অমৰ বিশ্বাসৰ জ্বলন্ত নিদৰ্শন আৰু সেইবোৰ তেওঁৰ দেশবাসীৰ কাৰণে অন্তিম দান হৈ ৰব।

১৯৪১ চনৰ ৭ আগষ্টৰ দিনা—সেই দিনা শাওণ মাহৰ পূৰ্ণিমা আছিল— যোবাসাঁকোৰ সেই পুৰণি ঘৰত, য'ত আশী বছৰৰ আগতে কৰিয়ে প্ৰথমে চকু মেলি এই পৃথিবীৰ ইমানবোৰ সৌন্দৰ্য্য দেখিবলৈ পালে, তাতেই তেওঁ আকৌ চকু মুদিলে। গোটেই দেশখন দুখত ত্ৰিয়মান হ'ল। দ্বিতীয় মহাসমৰ তেতিয়াও চলি আছিল; তেওঁৰ বিশ্বাসৰ জয় আৰু আজীৱন যিহৰ চেষ্ঠাত কৰিয়ে কটালে সেই দেশৰ স্বাধীনতা তেওঁ চাই যাবলৈ নেপালে।

সাধুভাৱে জীৱন যাপন কৰি ববীন্দ্ৰনাথে নিৰ্ভীকভাৱে মৃত্যু বৰণ কৰিলে। মৰণ ওচৰ চাপি অহা যেন পাই তেওঁ নিজৰ মৃত্যুত গাব খোজা গানটো লিখিলে : সমুখত শান্তিৰ সাগৰ, নাৱৰীয়া, নাও মেলি দিয়া। সেই নাৱতে ঈশ্বৰৰ সৈতে—যি ঈশ্বৰক আজীৱন তেওঁ ভাল পাইছিল, যাক প্ৰিয় বুলি, বন্ধু বুলি পথপ্ৰদৰ্শক বুলি কৈছিল—সেই ঈশ্বৰক কাণ্ডাৰী স্বৰূপে লৈ আমাৰ কৰিয়ে বিৰাট অব্যক্তৰ ফালে শান্তিৰ মহাসাগৰেদি নাও মেলি দিলে।

এজনৰ জীৱনৰ সকলো ঘটনা দোহাবিলেই তেওঁৰ বিষয়ে সত্য ৰূপে কোৱা নহয়। ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ কেনে ধৰণৰ মানুহ আছিল ? তেওঁ আছিল ওখ-পাখ, দেখনিয়াব, হঠ-পুঠ আৰু বলিষ্ঠ, তেওঁৰ চকু দুটা আছিল শান্ত আৰু উজ্জল, কণ্ঠস্বৰ গভীৰ আৰু সুললিত। বগৰ কৰিব পৰা ক্ষমতা তেওঁৰ ভালদৰেই আছিল; হাহোঁতে তেওঁৰ গোটেই মুখমণ্ডল উজলি উঠিছিল।

আন হাতে তেওঁ যেতিয়া লিখাত মগ্ন হৈছিল তেতিয়া তেওঁ আন এখন জগততহে যেন বাস কৰিছিল; শোৱন-খাৱন পাহৰি গৈছিল, বিশ্বাসী লগুৱাটোৰ বাহিৰে তেওঁৰ কাষলৈ আহিবলৈ আন কোনেও সাহ নকৰিছিল।

কিন্তু তেওঁৰ পুথিবোৰ, তেওঁৰ গীত, ছবি আদিয়েই সকলো নহয়। তেওঁ জীয়াই থকাটোকে কলাৰ কাম কৰি লবলৈ ইচ্ছা কৰিছিল। আকৌ কলা আছিল তেওঁৰ কাৰণে সৌন্দৰ্য্যৰ, প্ৰেমৰ, সত্যৰ স্বপ্ন।

জনসাধাৰণৰ প্ৰতি তেওঁৰ অতিশয় ভালপোৱা অকল লেখাতে নহয় জীৱনৰ সকলো কাৰ্য্য-কলাপতে ব্যক্ত হৈছে। তেওঁ অকল নতুন বাট মুকলি কৰাই নহয়, আমাৰ দেশৰ পুৰণি আৰু ধুনীয়া ধুনীয়া উৎসৱ, সাজ-পাৰ, সাহিত্য, কলা আৰু সঙ্গীতৰ পম খেদি খেদি সেইবোৰৰ বিকাশ সাধিছিল।

ভাও-ধৰা বুলিবলৈ তেওঁৰ একো নাছিল। ঐকান্তিকভাৱে তেওঁ যি বিশ্বাস কৰিছিল তাকেই কৰিছিল আৰু তাকেই কৈছিল; ঈশ্বৰৰ শক্তিত তেওঁ আজীৱন বিশ্বাস কৰিছিল। যিটো সত্য বুলি জানিছিল তাকেই তেওঁ লিখিছিল। কেতিয়াবা অৱশ্যে তেওঁ আৱিষ্কাৰ কৰিছিল যে তেওঁৰ প্ৰথমৰ ভাৱটো শুদ্ধ নহয়; তেনে অৱস্থাত তেওঁ সদায় নিজৰ ভুল শুধৰাই লৈছিল। এইটোও সত্যৰ প্ৰতি তেওঁৰ প্ৰেমৰ এটা পটন্তৰ।

লৰা-ছোৱালীৰ প্ৰতি তেওঁৰ স্নেহৰ সীমা নাছিল। অকল ভালপোৱাই নহয়, সিহঁতক তেওঁ বিশ্বাসো কৰিছিল আৰু সন্মানৰ চকুৰেও চাইছিল। একো কথা বুজিব নোৱাৰা অজ্ঞ বা মুৰ্খ বুলি তেওঁ সিহঁতক ধৰি নলৈছিল। তেওঁ কৈছিল যে সহজ ভাষাৰে বুজাই দিলে লৰা-ছোৱালীয়ে বহু কথাই বুজিব পাৰে। যদি ছিঞাৰ-বাখৰ কৰাৰ পৰিবৰ্তে লৰা-ছোৱালীৰ সৈতে ধেমালি-ধুমুলা কৰা হয় আৰু যুক্তি দেখুওৱা হয় তেন্তে সিহঁতৰ মাজৰ গুণখিনি ওলাই পৰিব। এই নীতিকে শান্তিনিকেতনৰ পঢ়াশালিত তেওঁ অনুসৰণ কৰিছিল।

তেওঁ বিলাস ভাল নেপাইছিল; তাৰ সলনি সম্পূৰ্ণৰূপে সৰলতাৰ সৌন্দৰ্য্যত বিশ্বাস কৰিছিল। আন হাতে জীৱনৰ ভাল সকলোখিনি জীৱনৰ দানৰূপেই ভোগ কৰিছিল। সেইবোৰ ভোগ কৰোঁতেও কিন্তু সেইবোৰৰ প্ৰতি তেওঁ আসক্ত হোৱা নাছিল; আৱশ্যক হলে সকলোখিনিকে পৰিত্যাগ কৰিব পাৰিছিল।

মিছা সকলোখিনিকে তেওঁ এৰাই ফুৰিছিল। সেই কাৰণেই দেশৰ হৰ্কে তেওঁৰ ভালপোৱা ইমান উচ্চ স্তৰলৈ উঠিছিল। বিদেশীৰ ভাল গুণখিনি তেওঁ সন্মান কৰিছিল, কিন্তু তেওঁলোকৰ পন্থাৰ অন্ধাৰ-

কৰণ ভাল নেপাইছিল। তেওঁ তেওঁৰ বচনাৱলী আৰু জীৱনত দেখুৱাইছিল যে মানুহে নিজৰ মৰি যোৱা অতীতক অনুকৰণ কৰিব নেলাগে আৰু আনৰ জীৱন-পদ্ধতিকে নকল কৰিব নেলাগে। আমি প্ৰকৃতপক্ষে নিজৰ লভিব পাৰিলেহে সুস্থ, সবল জাতীয় সংস্কৃতি গঢ়িব পাৰিম যাব শিৱা দেশৰ প্ৰাচীন জ্ঞানৰ গভীৰ পাবগৈ অথচ বৰ্তমান সূৰ্য্যৰ বশি ধাৰণ কৰিব পৰাকৈ এজোপা গছৰ দৰে সেউজীয়া ঠাল-ঠেঙুলিও মেলিব পাৰে।

তেওঁৰ গীতসমূহে এইটোকে প্ৰমাণ কৰে। সেই গীতৰ শব্দবাজি আধুনিক, সুৰ নতুন, অথচ আমাৰ পিতৃ-পিতামহৰ মনৰ ভাৱ তাৰ মাজেদি প্ৰকাশ হৈছে। চিন্তা, শব্দ আৰু সঙ্গীতৰ এনে বিশুদ্ধ সমন্বয় সঁচাই বিৰল। কাচিংহে এনে এটা মনৰ ভাৱ, অৱস্থা বা হেতু ওলাব যিটো এটা উপযুক্ত ববীন্দ্ৰ সঙ্গীতত বিচাৰি পোৱা নেযায়। এনে কোনো হুথ বা নৈবাশ্য নাই যাব কাৰণে তেওঁৰ গীতত সাস্থ্য নাই। আমাৰ প্ৰাচীন সাহিত্যৰ গভীৰ অধ্যয়ন বিনে আৰু স্ব-প্ৰতিভাৰে আপোন কৰি লোৱা সঙ্গীত কলা বিনে সেইটো সম্ভৱ নহ'লহেতেন।

যি কোনো দেশত, যি কোনো যুগত অতি কম মানুহেই জন-সাধাৰণৰ কাৰণে ইমান সমৃদ্ধ ঐতিহ্য, ইমান সংখ্যক গুৰুত্ব কৰিতা, গীত, নাট, উপন্যাস, গল্প, বচনা থৈ যাব পাৰিছে। বিশ্বাস কৰিবলৈ টান হয় যে ইয়াৰ উপৰি একেজন মানুহেই শিক্ষা, সমাজ-সংস্কাৰ আৰু ললিত কলাৰ ক্ষেত্ৰত ইমান খিনি কৰিব পাৰিছিল।

১৮৬১ চনৰ ৭ মেৰ দিনা (২৫ ব'হাগ) জন্মলাভ কৰাৰ এশ বছৰৰ পিছত দেশবাসীয়ে তেওঁক প্ৰেম আৰু কৃতজ্ঞতাৰে স্মৰণ কৰাটো একো আচৰিত কথা নহয়। অকল স্বদেশবাসীয়েই নহয়, এই দিনটোত গোটেই বিশ্ববাসীয়ে তেওঁক স্মৰিব। মাতৃভূমিৰ কাৰণে বিশ্বৰ সকলো দেশৰে সন্মান আৰু প্ৰশংসা তেওঁ অৰ্জন কৰিলে—তাকে এনে এটা সময়ত যেতিয়া ভাৰতে স্বাধীনতা পোৱাই নাছিল। ভাৰতীয় চিন্তা আৰু সংস্কৃতিৰ শ্ৰেষ্ঠ আৰু পৱিত্ৰতমখিনি দেখুৱাব পাৰিছিল বুলিয়েই তেওঁ এই কাম কৰিব পাৰিছিল।

Amar Kavi—Assamese translation by Jogesh Das of *Our Poet*, a biographical sketch of Rabindranath Tagore in English for young readers, by Lila Majumdar. Sahitya Akademi, New Delhi (1961). Price 50 naye Paise

প্ৰথম সংস্কৰণ ১৯৬১

© সাহিত্য অকাদেমী, নতুন দিল্লী

প্ৰচ্ছদপটৰ চিত্ৰ (ববীন্দ্ৰ প্ৰতিকৃতি)

শ্ৰীশম্ভু সাহাৰ সৌজন্যত

মুদ্ৰক : কালিকা প্ৰেছ প্ৰাইৱেট লিঃ, ২৫ ডি. এল. ৰায় ষ্ট্ৰীট

কলিকাতা-৬

প্ৰচ্ছদপট মুদ্ৰক : ঈগল লিথোগ্ৰাফিং

কম্পানি প্ৰাইৱেট লিঃ, কলিকাতা-১৪

মূল্য ৫০ নয়া পয়সা

Where the mind is without fear
and the head is held high,
Where knowledge is free;
Where the world has not been broken
up into fragments by narrow domestic
walls;
Where words come out from the
depth of truth;
Where tireless striving
stretches its arms towards
perfection;
Where the clear stream of reason
has not lost its way into the
dreary desert sand of dead habit;
Where the mind is led forward
by thee into ever-widening
thought and action —
into that heaven of freedom,
my Father,
let my country awake.

Rabindranath Tagore

Santiniketan